

имперія.

Shevchenko V.N. The development of special education in the sources of educational topics 1860-1923 years (Funds Pedagogical Museum of Ukraine)

In this paper, we have analyzed logs educational, historical and cultural topics in the time between 1860 to 1923 years to identify materials for training and education of children with special needs. Found that in the set period the focus of domestic and foreign periodicals teaching given to training and education (the terms of the time) deaf, blind, deaf-blind, abnormal, overcome stuttering, and psychological features of children. Also discussed are other important issues and challenges of training and education of children with special needs, such as: network activity and schools for the deaf, blind and abnormal; training of teachers for these children, and also among the blind; activity Provincial Board of Public Education; mentally retarded and care for them in the first years of life; causes of mental deficiency in children; teaching methods at the National Institute for the Blind in Paris; experience abnormal upbringing of children; What has been done to make life easier for the blind; as the blind read, write and print books, as well as other issues and problems. In materials also given practical advice.

Keywords: special education, children with special needs, manuscripts, rare books, Russian Empire.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2014 р.

Статтю прийнято до друку 28.10.2014 р.

Рецензент: д. п. н., проф. Кульбіда С.В.

УДК: 159.9:376.36

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

Шеремет М.К.

доктор педагогічних наук, професор

У вітчизняних психолого-педагогічних джерелах однією з провідних проблем підготовки до навчання у школі є формування мовленнєвої готовності дітей дошкільного віку, зокрема дітей з психофізичними порушеннями. Аналіз наукових досліджень свідчить про зростання за останні десятиріччя інтересу вітчизняних та зарубіжних учених як до проблеми підготовки дітей до школи так і до питань формування мовленнєвої готовності дітей дошкільного віку, що забезпечує не лише соціальну адаптацію, але й виступає основним інструментом засвоєння шкільних знань. Про це свідчать праці Л.Артемової, А.Богуш, М.Вашуленко, Л.Калмикової, О.Кононко та ін. Дослідження ведуться у контексті теорії і методики гуманістичної парадигми особистісно орієнтованого навчання і виховання дошкільників, ставлення до дитини як до найвищої цінності, активного суб'єкта, а також урахування значення мовленнєвої підготовки дітей дошкільного віку в цілому.

Об'єктом дослідження корекційної педагогіки виступає дитина з порушеннями розвитку, яка вивчається в системі психолого-педагогічних факторів, що характеризуються різними формами розвивально-освітніх взаємодій. Предметом досліджень є визначення та вивчення закономірностей відповідних порушень розвитку дитини, їх механізмів та умов психічного розвитку такої дитини і процесів діагностики, корекції та реабілітації.

Теоретичний підхід до досліджуваної проблеми ґрунтується на уявленнях про закономірності мовленнєвого розвитку дітей, які були сформульовані в роботах В.Бельтюкова, А.Богуш, Л.Виготського, Д.Ельконіна, О.Лурія, Ф.Сохіна, О.Ушакової, М.Шеремет та ін. На їх думку, природа формування мовлення полягає в тому, що по-перше, мовлення дитини розвивається внаслідок сприймання мовлення дорослих і власної мовної активності; по-друге, орієнтування дитини в мовних явищах створює умови для самостійного розвитку мовлення і, нарешті, провідним завданням під час розвитку мовлення дітей є формування у них мовних узагальнень і елементарного усвідомлення явищ мови і мовлення.

Відомо, що спілкування, а, значить, і мовлення людини виникають при наявності певних біологічних і соціальних передумов (В.Бельтюков, А.Богуш, Л.Виготський, О.Леонтьєв, Є.Соботович, В.Тарасун, А.Шахнарович, М.Шеремет та інші). Однією з таких біологічних передумов є сформованість органів мовлення, що продукують звуки (А.Гвоздев, Є.Трифонов, О.Ушакова та ін.). Дитина повинна навчитися відтворювати за допомогою органів артикуляції різні одиниці усного мовлення: фонем, склади, фонетичні слова (угруповання складів під одним наголосом), мовленнєвий такт (об'єднання слів за допомогою обмежувальних пауз) і фонетичні фрази (об'єднані єдністю інтонації такти).

Психолого-педагогічні дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців, переважно ХХ століття, свідчать, що розробка теорії мовленнєвої діяльності здійснюється на лінгвістичних (А.Богуш, Н.Гуткіна, М.Жинкін, Ф.де Сосюр, Л.Щерба), психологічних (Л.Божович, Л.Венгер, Л.Виготський, В.Мухіна, Ж.Піаже, Є.Проскура, Д.Ельконін, Е.Еріксон, О.Ладівір, Дж.Чейпі) й психолінгвістичних (І.Зимня, О.Леонтьєв) засадах, трактується як сума окремих актів говоріння й розуміння, один із видів пізнавальної діяльності як цілком самостійна діяльність. Все більший вплив на методику логопедичної роботи виявляє психолінгвістика як галузь науки, яка розвивається на стику

психології та мовознавства. Психолінгвістика визначає мовлення як діяльність, включену в загальну систему людської діяльності. Як будь-яка діяльність, мовлення характеризується певним мотивом, метою та складається з послідовних дій.

Хоча відомості про спроби пов'язати мовлення з окремими ділянками мозку були відомі ще з першої третини XIX ст., початок систематичних досліджень мозкової організації мовленнєвої діяльності людини було покладено роботами П.Брока і К.Верніке. Саме вони першими показали структуру диференційованості порушень мовлення, а не загальне зниження мовленнєвих можливостей у випадках локальної патології мозку. Але ці ж відкриття стали першими передумовами для цілого напрямку в дослідженнях мозку, пов'язаних з пошуком «центрів» тих або інших психічних функцій.

Інша тенденція у вивченні мовлення і його розладів була побудована на аналізі її змістовних аспектів. Найбільш помітними щодо цього були роботи Г.Хеда. Учень і продовжувач поглядів Х.Джексона, який критикував вузький локалізаціонізм, Г.Хед, узагальнивши великий обсяг досліджень розладів мовлення, дійшов висновку про їхній зв'язок з порушеннями мислення й поведінкою у цілому, що обумовлюється труднощами утворення понять і є наслідком ураження такого рівня мозку, що відповідає за виконання символічної діяльності. Саме його роботи (1920, 1926) і висновки поклали початок нейролінгвістичному вивченню мовленнєвої функції.

Надалі зроблений найважливіший висновок, що мовленнєва діяльність вимагає спільної роботи різних зон кори, що забезпечують специфічний внесок у загальний мовленнєвий процес. За сучасними уявленнями, пряме зіставлення складних психічних дій, до числа яких відноситься мовлення, з окремими локальними вогнищами мозкових уражень є неадекватним, оскільки останні пов'язані з мовленнєвими розладами складними й часто опосередкованими шляхами, відділи кори, що забезпечують мовномисленнєву діяльність, мають великий ступінь поліфункціональності, тому критичним для кінцевого результату є не задіяність будь-якої зони, а збереження можливості взаємодії безлічі слухомовленнєвих зон, де участь однієї з них є обов'язковою.

Відомо, що мовлення – вища форма передачі інформації за допомогою акустичних сигналів, письмових або пантомімічних знаків. Його соціальна функція – це засіб спілкування, а в плані інтелектуального розвитку – механізм абстрагування й узагальнення, що створює основну категорію мислення. З іншого боку, мислення у дорослої людини саме в більшості випадків втілюється в мовленні, що є його виразником. У процесі дозрівання психіки дитини й на початкових стадіях формування мовлення існує тісний зв'язок між процесом сприйняття, почуттєвою основою, образами-поданнями й словами, що асоціюються з ними. Пізніше в дорослої людини цей зв'язок слабшає, але він залишається на все життя.

Відомо, що усне мовлення і усне мовленнєве висловлювання формуються до 2-3 років (їх супроводжує посилений розвиток розуміння мовлення дорослих) у той час, як письмо і читання пов'язані з оволодінням грамотою, формальними законами мови – істотно пізніше. Етапи формування мовленнєвої комунікації дитини супроводжуються розвитком слухомовленнєвого сприйняття, оволодінням довільною слухомовленнєвою пам'яттю, використанням з метою комунікації інтонаційних засобів мовлення, а також формуванням фонематичного слуху. Заміняючи більш ранній сенсорний і моторний досвід, знання про навколишній світ завдяки мовленню, починають базуватися на операціях із символами. До трирічного віку у дитини з'являються три основні елементи простих фраз: підмет, дієслово і додаток. Дитина користується деякими займенниками й множиною й здобуває нові слова зі швидкістю приблизно 400 за 6 місяців. У віці 5-7 років починається формування внутрішнього мовлення, крім властивої мисленнєвої сторони, що несе навантаження програмування як задуму висловлення, так і складної поведінки. Існує велика кількість підстав, відповідно до яких можуть класифікуватися види й форми мовлення. Для нейропсихології важливі два самостійних види мовлення: експресивне та імпресивне.

Експресивне мовлення (голосне, виразне, народжуване, спрямоване зовні) – починається з мотиву й задуму (програми, динамічної схеми висловлення), проходить стадію внутрішнього мовлення, що володіє згорнутим характером, і переходить у стадію висловлення; його різновид – мовлення писемне; імпресивне – починається зі сприйняття мовленнєвого висловлювання, проходить стадію декодування і завершується формуванням у внутрішньому мовленні значеннєвої схеми повідомлення, її співвіднесення із семантичними структурами й включенням у певний контекст, без якого навіть граматично правильну пропозицію можуть залишатися незрозумілими.

Жодна складна форма психічної діяльності не формується й не реалізується без прямої або непрямой участі мовлення. Його найважливішою структурною одиницею є слово як носій певного значення (узагальненого й стійкого відбиття предметного змісту) і змісту (індивідуального значення слова в конкретній ситуації). Носієм значення завжди служить чуттєвий образ, а матеріальними носіями є моторний (артикуляція), звуковий або графічний (письмо) компоненти. У дорослої людини матеріальний носій майже не усвідомлюється, а провідна роль належить змісту слова і його значенню. Лише в деяких випадках (спеціальна літературна діяльність, навчання мові й т.п.), а також при деяких мовленнєвих розладах слово може втратити зміст або значення, а його

матеріальний носій, навпаки, починає усвідомлюватися (Л.Цвєткова).

Зміст пов'язаний зі словом у цілому, а не з кожним його звуком, але акустичні елементи, з якого складається слово, грають різну змісторозрізнаючу роль. Серед ряду лінгвістичних категорій, на основі яких формується повноцінне мовлення, це завдання виконують фонемні – одиниці мовленнєвого акустичного сприйняття. Кожна національна мова характеризується специфічним набором фонематичних ознак, які створюють визначення змісту навчання рідній мові дітей з різними психофізичними порушеннями розвитку, у тому числі і в дошкільний період у процесі їх підготовки до навчання.

За допомогою мовлення дитина не лише отримує нову інформацію, але і засвоює її. Разом з тим мовлення є і засобом регуляції вищих психічних функцій. Так, включаючись у процес сприймання, воно робить його більш узагальнюючим та диференційованим; вербалізація матеріалу, який потрібно запам'ятати сприяє усвідомленості запам'ятовування тощо. В нормі регулююча функція мовлення виникає в кінці дошкільного віку і має велике значення для переходу дитини до шкільного навчання. Формування регулюючої функції мовлення призводить до виникнення у дитини здатності підпорядковувати свою дію мовленнєвій інструкції дорослого.

Вперше положення про провідну роль навчання і виховання в психічному розвитку дитини було висунуто Л.Виготським. На сьогодні це положення знайшло свій подальший розвиток і підтвердження в нейрофізіологічних дослідженнях. Встановлено, що, чим більш інтенсивний і різноманітний потік інформації надходить в мозок дитини, тим швидше відбувається функціональне та анатомічне дозрівання центральної нервової системи (П.Анохін, Л.Бадалян, Г.Новікова та інші).

Поняття «підготовка до подальшої пізнавальної діяльності» у дошкільній педагогіці й педагогіці початкової школи визначається як організований цілеспрямований процес засвоєння дитиною як суб'єктом нових знань, умінь та навичок із допомогою дорослих чи самостійно; складне утворення, структура якого включає загальну та спеціальну підготовку до школи й охоплює всі сфери діяльності дитини. Ці складові є взаємозумовленими, хоча кожна з них має свою психологічну і педагогічну специфіку. О.Савченко диференціює загальну (фізична, інтелектуальна, мовленнєва, особистісно-вольова готовність) і спеціальну (засвоєння предметних знань, умінь, навичок) підготовку до школи. Реалізація на практиці основних завдань підготовки неможлива без розробки адекватних методів попереджувального та корекційно-розвивального навчання дошкільників, особливо з порушеннями мовлення. У зв'язку з цим виникає необхідність визначити напрями цієї підготовки, що забезпечать достатній рівень сформованості усного мовлення й мовленнєву готовність до школи.

Література

1. **Бельтюков В.И.** Взаимодействие анализаторов в процессе восприятия и усвоения устной речи (в норме и патологии) / В.И.Бельтюков. – М.: Педагогика, 1977. – 176 с. 2. **Богуш А.М.** Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: [монографія] / А.М.Богуш – К.: Видавничий дім «Слово», 2004. – 376 с. 3. **Выготский Л.С.** Развитие устной речи: в 6 т. / Л.С.Выготский. – М.: Педагогика, 1982. – Т.3. – С. 117-119 4. **Леонтьев А.А.** Язык, речь, речевая деятельность / А.А.Леонтьев. – М.: Просвещение, 1975. – 214 с. 5. **Шеремет М.К.** Особливості формування вищої форми передачі інформації// Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова, Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Зб. наукових праць. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. - № 18. – С.291-293.

References

1. **Bel'tjukov V.I.** Vzaimodejstvie analizatorov v proces se vosprijatija i usvoenija ustnoj rechi (v norme i patologii) / V.I.Bel'tjukov. – М.: Pedagogika, 1977. – 176 s. 2. **Bogush A.M.** Movlennєvij rozvitok ditej vid narodzhennja do 7 rokiv: [monografija] / A.M.Bogush – K.: vidavnichij dim «Slovo», 2004. – 376 s. 3. **Vygotskij L.S.** Razvitie ustnoj rechi: v 6 t. / L.S.Vygotskij. – М.: Pedagogika, 1982. – Т.3. – С. 117-119 4. **Leont'ev A.A.** Jazyk, rech', rechevaja dejatel'nost' / A.A.Leont'ev. – М.: Prosveshhenie, 1975. – 214 s. 5. **Sheremet M.K.** Osoblivosti formuvannja vishhoї formi peredachi informacii// Naukovij chasopis NPU imeni M.P.Dragomanova, Serija 19. Korekcijna pedagogika ta special'na psihologija. Zb. naukovih prac'. - K.: NPU imeni M.P.Dragomanova, 2011. - № 18. – S.291-293.

Шеремет М.К. До проблеми формування мовленнєвої готовності дітей до навчання у школі

У статті описані фізіологічні та психологічні передумови мовленнєвого розвитку дітей в онтогенезі і патогенезі. Розглядається роль словесних сигналів в регуляції поведінки дітей. Розкрито природу формування мовлення, яка полягає в тому, що мовлення дитини розвивається внаслідок сприйняття мовлення дорослих і власної мовної активності; орієнтування дитини в мовних явищах створює умови для самостійного розвитку мовлення і, нарешті, провідним завданням під час розвитку мовлення дітей є формування у них мовних узагальнень і елементарного усвідомлення явищ мови і мовлення.

Представлені характеристики мовлення, які вказують на необхідність приділення більшої уваги педагогів до змістовної, понятійної сторін мовних явищ, до мови як засобу вираження, формування та існування думки, до цілісного розвитку всіх функцій і форм мовлення.

В статті окреслено збільшення впливу психолінгвістики на методику логопедичної роботи. Психолінгвістика визначає мовлення як діяльність, включену в загальну систему людської діяльності. Як будь-яка діяльність, мовлення характеризується певним мотивом, метою та складається з послідовних дій.

Наголошено на важливості для мовленнєвої діяльності координації роботи периферичного мовленнєвого апарату з роботою мовленнєвих механізмів мозку. Встановлено, що, чим більш інтенсивний і різноманітний потік інформації надходить

в мозок дитини, тим швидше відбувається функціональне та анатомічне дозрівання центральної нервової системи.

Ключові слова: мовленнєвий розвиток, мова та мовлення, сигнальні системи, мовленнєва діяльність.

Шеремет М.К. К вопросу формирования речевой готовности детей к обучению в школе

В статье описаны физиологические и психологические предпосылки речевого развития детей в онтогенезе и патогенезе. Рассматривается роль словесных сигналов в регуляции поведения детей. Раскрыта природа формирования речи, состоящая в том, что речь ребенка развивается вследствие восприятия речи взрослых и собственной речевой активности; ориентировки ребенка в языковых явлениях создает условия для самостоятельного развития речи и, наконец, ведущей задачей при развитии речи детей является формирование у них языковых обобщений и элементарного осознания явлений языка и речи.

Представлены характеристики речи, которые указывают на необходимость уделения большего внимания педагогов к содержательной, понятийной сторон языковых явлений, к языку как средству выражения, формирования и существования мысли, к целостному развитию всех функций и форм речи.

В статье обозначены увеличение влияния психолингвистики на методику логопедической работы. Психолингвистика определяет речь как деятельность, включенную в общую систему человеческой деятельности. Как любая деятельность, речь характеризуется определенным мотивом, целью и состоит из последовательных действий.

Подчеркнута важность для речевой деятельности координации работы периферического речевого аппарата с работой речевых механизмов мозга. Установлено, что, чем более интенсивный и разнообразный поток информации поступает в мозг ребенка, тем быстрее происходит функциональное и анатомическое созревание центральной нервной системы.

Ключевые слова: речевое развитие, язык и речь, сигнальные системы, речевая деятельность.

Sheremet M. K. To the problem of formation children's speech readiness for school

This article describes the physiological and psychological preconditions for speech development within ontogenesis and pathogenesis. It examines the role of verbal signals in adjustment and regulation of children's behaviour. It explains the nature of speech development, consisting in the fact that the child's speech develops due to the perception of the adults' speech and their own speech activity. Child's orientation in language phenomena creates preconditions for independent speech development and, finally, the main task of children's speech development becomes establishment of linguistic generalisations and fundamental understanding of language and speech phenomena.

The article deals with the characteristics of speech which indicate the necessity for teachers' greater attention to the content, conceptual sides of linguistic phenomena, to the language as a tool for expressing, forming of thoughts as well as their existence, to the integral development of all the functions and forms of speech.

The article points out the increased influence of psycholinguistics on the working methods of speech therapy. Psycholinguistics defines speech as an activity included in the general system of human activity. Just like any other activity, it is characterised by a certain motive, purpose and consists of a sequence of actions.

The author notes the importance of coordination in operation of the peripheral speech apparatus and mechanisms of the brain related to speech. It was discovered that the more intense and varied is the flow of information to the child's brain, the faster becomes the functional and anatomical maturation of the central nervous system.

Keywords: speech development, language and speech, signaling systems, speech activity.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2014р.

Статтю прийнято до друку 15.10.2014р.